

γαγγή μαλλίου, γάλακτος και αυγών περιοριζό τη σφαγή τους, που έπεισε μάλλον τη μορφή τελετουργικής θυσίας. Χαρακτηριστικό είναι ότι μεγαλύτερη ήταν μόνο η κατανάλωση του φθηνού χοιρινού κρέατος, ενώ οι φτωχοί έτρωγαν λθδινο ή κρόσι σε μεγάλες θυσίες των δημόσιων θρησκευτικών γιορτών και οι ευπορότεροι συμπλήρωναν τη διατροφή τους με τα άγρια ζώα (αγριοχοίροι, ελάφια, λαγοί) που σκότωναν στο κυνήγι ή ως άσκηση ή και επίδειξη θάρρους και δεξιοτεχνίας. Προβληματική ακόμα παραμένει η θρησκευτική και πολιτική λειτουργία της θυσίας, αν λάβουμε μάλιστα υπόψη μας και την προφορά αναισθητων θυσιών (όπως πλάκωνται και καρπύα) προς τους θεούς.¹⁴

Μια άλλη ευκαιρία για φαγητό, αλλά κυρίως ποτό, αποτελούσαν τα συμπόσια¹⁵ με αφορμή οικογενειακές γιορτές ή νίκες σε αθλητικούς και ποικίλους αγώνες. Μια τέτοια συγκέντρωση φίλων άρχιζε με το «δειπνον», συνήθως πολυτελέστερο από το καθημερινό και συνεχιζόταν με την πησ κρασί, ενώ συγχρόνως κουδούνιζαν, ακούγαν μουσική και παρακοιλούσαν διάφορα θεαμάτα, όπως ο χορός και οι μιμητικές παραστάσεις. Το κρασί πινόταν, μετά της καθημερινής σπένδης στους θεούς, πάντα αραιωμένο με νερό σε διάφορες αναλογίες – συνήθως ένα μέρος κρασίος προς δυο μέρη νερού – και συνοδευμένο από τραγήματα, έηρους καρπούς («άσταφιδες», «αμύγδαλα», «βαλανούς», «ερέβινθους», «κάρμα», «κάστανα» και φρούτα (κεράσια, κορόμηλα, κυδωνία, μήλα, πέπων, ρόα, σύκα, σταφυλούς αλλά και «αρμενικά μήλα» – βερύκοκα, «περσικά μήλα» – ροδάκινα, «χρυσά μήλα» – κούρα). Τέλος, άλλες ομαδικές συνεντασεις ήταν τα οσιαριστικά συσσίτια, όπου τρώγονταν ο περίφημος «μέλας ζωμός» (από κομμάτια χοιρινού κρέατος, αίμα, ζύδι και λάδι) και τα συσσίτια στο αθηναϊκό πρωτεύειο. Είναι λοιπόν φανερό από τις ημερήσιες συνήθειες αναφέρει ότι η τροφή για τους αρχαίους Έλληνες και όχι μόνο γι αυτούς – δεν αποτελούσε απλώς ένα μέσο ικανοποίησης της πείνας τους, τη μετρίτητα και εκλεκτικότητας στη διατροφή, καθώς εντασσόταν στην όλη «διαίτα» του ανθρώπου – με την αρχαία έννοια του όρου ως «τρόπος ζωής», – πρώτος ο Ιπποκράτης θεωρήσε πολύτιμη για την υγεία και την καταπόληση των ασθενειών. Για το θεσμό της «πόλης» η τροφή αποτέλεσε μέσο επικονιασής και κοινωνικής ένταξης των πολιτών, για το μυθο μυθικά φορτισμένο σύμβολο.

Ειδικές θύλαγογραφικές σημειώσεις

1. H. Helbaek, *Studying the diet of Ancient man* στο περ. *Archaeology* 14, 1961 σελ. 99-101. Επιστομοτερο σε τούρες από τύμβο των φηρών εθρήθων διάφορες αποθρησμένες τρούες, *AAA* XCI (1983) σελ. 32, 36.
2. Αντ. Μιρά, Η καθημερινή ζωή στην ομηρική εποχή, ελάνη μετ. Κ. Παπαγιάννη, 1971, σελ. 108.
3. F. Braudel, *Le mediterranean. I. espace et histoire*, σελ. 25.
4. M.P. Nilsson, *Ελληνική Λαϊκή θρησκεία*, ελάνη, μετφ. Φ. Κασέρι, Αθήνα, 1978, σελ. 103, όπου αναλύονται και οι λαϊκές αγροτικές γιορτές που θα αναφερθούν παρακάτω.
5. Θα, το αρχαίο στήνιο ημερήσιο και εσπερινό στην ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος Γ', σελ. 268-269. Επίσης πρόληγμα για τις πληροφορίες και τη μεθοδολογία τα λαογραφικά της Α. Κυριακίδη-Νεστορος, *θελ/νίκη* (1982).
6. Εισαγωγή για το κυνήγι θλ. D.B. Hull, *Hounds and hunting in Ancient Greece* (Chicago and London 1964).
7. G. Clark, *Bees in Antiquity*, περ. *Antiquity* XVI, 1942 σελ. 208-215 & R.J. Forbes, *On the honey*, *Vand* 88 κ.ε.
8. R. J. Forbes, *On the honey*, σελ. 164 κ.ε.
9. Για το πρόβλημα των φίλων των χειρωνακίων και της χρονολόγησής τους θλ. C. Culver, *Queens in antiquity II*, 1927, σελ. 133-151 και στο ίδιο περ. 15, 1941, σελ. 15-32.
10. G. Childe, *Rotary queens on the continent and in the mediterranean basin* στο περ. *Antiquity* 17, 1943, σελ. 19-26.
10. Α. Μιρά – Αμυράκη, Η διατροφή των αρχαίων Έλλήνων κατά τους αρχαίους κλασικούς χρόνους (Αθήνα 1984), απ όπου και όλα τα αρχαία ονόματα τροφών που αναφέρονται παρακάτω.
11. K.D. White, *Greek and Roman technology*, London 1984, σελ. 167-170. επίσης θλ. Β. Λαγούνη, Η εξέλιξη της αμειλίχης και αμειλομυρίας εκ της Ελλάδας και το αρχαιολογικά ευρήματα της περιοχής, *θελ/νίκη* (1970).
12. K.D. White, *op. cit.* σελ. 171-72.
13. B.A. Scamler, *The Greek kitchen*, στο περ. *JHS* 82, 1962, σελ. 121-137.
14. *Fondation Herodotee pour l'etude de l'antiquite classique. Entrepreneurs*, tome XXVII, 1980. *La sacrificie dans l'antiquite* και ειδικά το άρθρο του J.P. Verrier, *Thesauri generatio et sacrificia et vitae a mort dans la thesaurie grecque* σελ. 1-39 για τις αναμεικτες θυσίες θλ. άρθρο Μερβεντίη, *Α αναμεικτες θυσίες* θλ. άρθρο Μερβεντίη, *Α αναμεικτες θυσίες* θλ. άρθρο Μερβεντίη, περ. Πλάτων 4, (1952) σελ. 199-222.
15. M. Vickers, *Greek symposia*, ειδικά σελ. 9-11.

Σαρρή Μαρία

Τελεσιφοροτος του τμήματος Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Γενική θύλαγογραφία

Θ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ, *Περί του ιδιωτικού βίου των αρχαίων Ελλήνων*, Αθήνα, 1872.
 Χ. ΒΟΥΛΟΔΗΜΟΣ, *Δοκίμιον περί του ιδιωτικού βίου των αρχαίων Ελλήνων*, Οθήσσος 1875.
 D.P. BROTHWELL, *Food in Antiquity, a survey at the diet of early people*, London 1965.
 R. FLACELIERE, *Ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των αρχαίων Ελλήνων*, ελάνη, μετ. Γ. Δ. Βουθωρού, θλ. έκδοση, σελ. 206-234.
 R. J. FORBES, *Studies in Ancient Technology*, vol. III, IV, 1965.

Τη διεύθυνση του Ανθρωπολογικού Μουσείου, που είναι ένα από τα πρώτα μουσεία του ανθρώπου στην Ευρώπη, αναλαμβάνει το 1915 ο Ιωάννης Κούμαρης. Παράλληλα γίνεται καθηγητής στην έδρα Ανθρωπολογίας και συμμετέχει στην ίδρυση της Ελληνικής Ανθρωπολογικής Εταιρείας που είναι παράρτημα της Παγκόσμιας Ανθρωπολογικής Εταιρείας που εδρεύει στο Παρίσι.

Ο Ιωάννης Κούμαρης παρέλαβε τότε από την επιτροπή που απαρτιζόταν από τους καθηγητές Ι. Μεσολάου, Κλ. Στέφανο και Θ. Σκούρο τις υπολογιστές του Μουσείου που εκείνη την εποχή θρησκόνταν ακόμη κάτω από τη στέγη της Ακαδημίας. Με την ίδρυση όμως της Ακαδημίας, εκκενώθηκε ο χώρος που καταλάμβανε το μουσείο και το υλικό αποθηκεύτηκε από το 1927 έως το 1932 στα υπόγεια του Παλαιού Ανατομείου. Το 1932 χτιζόνταν τα νέα εργαστήρια της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, στο Γουδί, οπότε και το υλικό του μουσείου αποθηκεύεται εκεί.

Μετά από επίπονες προσπάθειες επιτευχθηκαν σημαντικές δωρεές που αποτέλεσαν τη βάση του Προϊστορικού και Εθνολογικού τμήματος του μουσείου. Επίσης, με κάποιες ισχνές έτησιες πιστώσεις έγινε αγορά μουσειακών αντικειμένων χρήσιμων για τη διδασκαλία του μαθήματος όπως εκμαγία, γύψινα και άλλα μοναδικά ευρήματα, ενώ ο κύριος στόχος της διευθύνουσας επιτροπής του Ανθρωπολογικού Μουσείου ήταν η ανάπτυξη τρωών θυσιών τμημάτων: I. Φυσικής Ανθρωπολογίας II. Προϊστορικής και Παλαιολιθικής του Ανθρώπου III. Εθνολογίας.

Σπουδαίες σημιασες αποκτήματα είναι οι σιδηρόδετα σκελετοί του Π. Φαλήρου, οστέ από την Προϊστορική Ασίκη, του Αγίου Κοσμά Αττικής, καθώς επίσης και σκελετοί από την Κεφαλληνία και τη Θέρμη, τη Μυτιλήνη, την Κρήτη όπως και πολύτιμες δωρεές του καθηγητή Forster υπό το Στρατσόβουρ. Σαν εκδοκασκό κομμάτι το Ανθρωπολογικό Μουσείο είχε αποκτήσει και τον παλαιότερο σκελετό – όπως θεωρήθηκε εκείνη την εποχή – το σκελετο της Μακεδονίας (από τις ανασκαφικές έρευνες του Heurtley).

Με την έκρηξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και της γερμανική κατοχή στην Ελλάδα, εκκελώνονται οι χώροι του Μουσείου και το υλικό αποθηκεύεται το 1941 στο Μικρό Αρμενείο της τοπογραφικής Ανατομικής. Το 1942 όμως καταλαμβάνεται και αυτός ο χώρος και τότε τα εκθέματα στοιβάζονται στις σκαλες του μεγάλου

Ιστορία της ίδρυσης και στέγασης του Ανθρωπολογικού Μουσείου

Το Ανθρωπολογικό Μουσείο ιδρύθηκε από τον Κλων Στέφανο, το 1886 και η πρώτη του συλλογή ήταν οστέινο ανασκαφικό υλικό από διάφορα μέρη του Ελλαδικού χώρου. Στην αρχή, το Ανθρωπολογικό Μουσείο, στεγάστηκε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και το 1896 μεταφέρθηκε στο χώρο της Ακαδημίας, ενώ ένα τμήμα του παραχωρήθηκε το 1923 στο Βυζαντινό Μουσείο.

λου Αμφιθέατρου του Ανατομείου. Μετά την απελευθέρωση, στις 12.10.1944, το κτίριο που βρισκόταν το αποθηκευμένο υλικό του Μουσείου μετατρέπεται από τις ελληνικές αρχές σε νοσοκομείο για την τα-

ξιαρχία «Ρίμνι».

Οι προσπάθειες για να δοθεί μόνιμη στέγη στο Ανθρωπολογικό Μουσείο δεν έφεραν αποτελέσματα, αλλά ο εκθεσιακός πλούτος του Μουσείου αυξάνεται σημαντικά από πολυτίμες

δωρεές. Τη βάση της συλλογής από αντικείμενα της προϊστορίας αποτέλεσε η δωρεά του Αγγ. Βυτίο, του διευθυντή του Μουσείου Φυσικής Ιστορίας των Βρυξελλών. Στη συλλογή αυτή υπάρχουν εκμαίωτα, λίθινα όπλα, και μία σχεδόν πλήρης σειρά εργαλείων. Η μουσειακή αυτή συλλογή δίνει ολοκληρωμένη εικόνα εξέλιξης από τη Νεολιθική Εποχή έως την εποχή των μετάλλων - αξίζει να αναφέρουμε και τη μικρή δωρεά του διάσημου Salomon Reinach (Μουσείο St. Germain en-Laye) καθώς επίσης και τη δωρεά του Hillebrand από το μουσείο της Βουδαπέστης.

Μετά την απελευθέρωση και μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1950 διευθυντής του Ανθρωπολογικού Μουσείου διατέλεσε ο Ιωάννης Κούμαρης, τη θέση του οποίου ανέλαβε μέχρι το 1969 ο καθ. Σκλαβούκος.

Στο μεταξύ στο Αρχαιολογικό Μουσείο μεταφέρθηκαν και στη συνέχεια κληροδοτήθηκαν από τον Α. Μάρκοβιτς «μικρά λιθικά εργαλεία» και διάφορα άλλα ευρήματα από ανασκαφές σπηλαίων στον ελλαδικό χώρο. Δεν πρέπει να παραλείψουμε σ' αυτή την αναφορά, τη σημαντική παραχώρηση μεγάλων προϊστορικών συλλογών από τον καθηγητή Μ. Μητσόπουλο. Πρόκειται για εργαλεία και όπλα λίθινα αλλά και διάφορα άλλα προϊστορικά ελληνικά αντικείμενα, όπως επίσης και μία μικρότερη νεολιθική συλλογή από τη Δανία.

Τη διεύθυνση του Ανθρωπολογικού Μουσείου αναλαμβάνει στη συνέχεια ο καθηγητής Α. Κοντόπουλος από το 1969 έως σήμερα. Κατά την περίοδο της δικτατορίας κλείνει το Μουσείο και διαλύεται η Ανθρωπολογική Εταιρεία, η οποία μετά το τέλος της δικτατορίας απεσπάρθη από το μουσείο και ξαναλειτούργει σήμερα με άλλη διεύθυνση και σε άλλο χώρο. Σήμερα το Ανθρωπολογικό Μουσείο βρίσκεται παραγκωνισμένο, στο ισόγειο του κτιρίου της έδρας της Ιστολογίας και της Βιολογίας. Δεν μπορείς ποτέ πια να ξαναλειτουργήσει για το κοινό παρά μόνο για τους ειδικούς μελετητές. Δυστυχώς οι περιkopές στην οικονομική ενίσχυση του Μουσείου έχουν κάνει εμφανή τα σημάδια τους.

Παρόλο που το Ανθρωπολογικό Μουσείο δεν έχει αυτήν την υποστήριξη όπως άλλες σύγχρονες επιστημονικές και ερευνητικές μονάδες, πιστεύουμε πως θα έπρεπε κάποτε να λάβει τη φροντίδα και προστασία που του αξίζει.

Α. Καραλή-Γιαννακοπούλου

Λέκτορα του Ανθρωπολογικού Μουσείου στο Ιατρικό τμήμα του Πανεπιστημίου Αθηνών